

สถิติรวมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๓

คำให้การสมณะทูตพม่า ว่าด้วยประเพณีสงฆ์มณฑลในประเทศพม่า

นายพลตรี พระยาวรเชษศักดาวิรุฑ ราชองครักษ์

พิมพ์ในงานปลงศพของ คุณกลีบมารดา

กษัตริย์มารดาคุณหญิงวรเชษศักดาวิรุฑ

เมื่อวันระกา พ.ศ. ๒๔๖๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ โสภณพิพรรณาการ

01/07/2564

คำนำ

นายพลตรี พระยาราชเชษฐาภินันท์ (ชั้น สรรพตยานนท์) ผู้
บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๘ จะทำการปลงศพสนองคุณ กลีย
ผู้มารดาพระยาราชเชษฐาภินันท์ กษัตริย์มารดาคุณหญิงวรวงศ์เชษฐาภินันท์
ปรารถนาจะพิมพ์หนังสือเป็นของแจกเนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุป
ทานนั้น ขอให้กรรมการช่วยเลือกหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ
สำหรับพระนครให้พิมพ์ตามประสงค์ ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่องคำให้การ
สมณะทูตพม่า ซึ่งเข้ามาเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ให้พระยาราชเชษฐาภินันท์
พิมพ์ และจัดหนังสือเรื่องนี้ไว้ในจำพวกลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ นับเป็น
ภาคที่ ๓๓

เรื่องคำให้การสมณะทูตพม่า เล่าถึงนิกายและประเพณีสงฆ์
ที่เป็นอยู่ในประเทศพม่า แลเล่าถึงเมื่อกครั้งเมืองพม่ายังมีพระเจ้า
แผ่นดินปกครองอยู่ มีการพิธีสงฆ์ในราชประเทศอย่างไต่อย่าง ตลอดจน
จนประเพณีการสอยพระปริยัติธรรม และที่พระเจ้าแผ่นดินทรงอุปการะแก่
พระสงฆ์อย่างใด ๆ ข้าง ผู้ที่เอาใจใส่ในทางความรู้ขนบธรรมเนียมบ้าน
เมือง โดยเฉกาะในประเทศที่มีประเพณีการคล้ายคลึงกับประเทศของ
เรา คงจะพอใจอ่านหนังสือเรื่องนิตยสารทั้งนั้น ด้วยหนังสือที่เล่าเรื่อง
สงฆ์ มณฑลเมืองพม่าอย่างนี้ยังไม่เคยปรากฏในภาษาไทยมาแต่ก่อน
นำเสียดายอยู่แต่หนังสือเรื่องนิตยสารจะสั้นไป ถ้ายาวกว่านั้นก็ยิ่งดีจน
ไปอีก แต่เรื่องในต้นฉบับขบเพียงเท่านั้นเอง ก็ต้องพิมพ์เพียงเท่าที่มี

ถึงนอชนากระตาคอข้างนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าบัณฑิตได้สมุทเล่มนี้ไปคง
จะพอใจอ่านและเห็นชอบ ในการที่พระยารวเทศศักดิ์การวอได้พิมพ์หนังสือ
เรื่องน

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาแก่ศัลยวิทยาทักษิณานุปทาน ซึ่งพระยารวเทศ
ศักดิ์การวอได้ย้าเพิ่มเติมและพิมพ์หนังสือเรื่องนให้ปรากฏแพร่หลายเป็นครั้งแรก
เชื่อว่าผู้ที่ได้รับหนังสือเรื่องนไป คงจะอนุโมทนาทั่วหน้าอย่าง
เดียวกัน.

ภู่ ๒๖ กรกฎาคม สภานายก

ขอพระสมุทวชิรญาณ

วันที่ ๕ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๔

สำนักหอสมุด

อธิบายเรื่องคำให้การสมณะทูตพม่า

เดิมเมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๑ มีผู้ชกพบพระสรีระธาตุของสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า ซึ่งพวกสักยราชสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้ ณ เมือง กบิลพัสดุ์
ลอร์ดเคอตันไวสรอยมีสำเร็จราชการประเทศอินเดียของอังกฤษ ทูลมา
ยังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ประชาชนที่เลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนามีอยู่ในนานาประเทศเป็นอันมาก แต่สมเด็จพระราชา
ธิบดีทรงเลื่อมใสเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ยังคงอยู่แต่สมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินสยามพระองค์เดียว เพราะฉะนั้น เฝ้ามองใจจะถวายพระพุทธรูป
ธาตุแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงแบ่งพระ
ราชทานแก่พวกพุทธศาสนิกชนชาวประเทศอื่นตามแต่จะทรงพระราชดำริห์
เห็นสมควร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราช (บนสุขุม)
เมื่อยังเป็นพระยาสุขุมนิยวินิต ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรี
ธรรมราช เป็นราชทูตไปรับพระพุทธรูปมาแต่ประเทศอินเดีย
มา ณ กรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๔๒

• เมื่อลอร์ดเคอตันยังมีตำแหน่งในราชการมาที่วคณนาประเทศ ได้เคย
เข้ามากรุงเทพฯ ๑ ครั้ง • เคยเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ครั้ง

ครุณวันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๒๓๘ ไปรต ๑ ให้
 รัชพระพุทธรูปพระศาตมาจากเมืองสมุทปราการโดยทางรถไฟ แลจัก
 กระบวนแห่ใหญ่ มีทั้งกระบวนของหลวงแลของเสลยศักดิ์ไปรับที่สถานี
 หัวลำโพง แห่พระพุทธรูปพระศาตไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์ทองสำฤทธิ
 ชิงไปรต ๑ ให้หล่อชนประดิษฐานไว้ในคุหาพระมหาเจดีย์บนยอดคบรม
 ขรรพต ทวดสระเกษ แล่วมมหกรรมการฉลองพร้อมด้วยเครื่องมหรศพ
 สมโภช ๓ วัน

ครันต่อมาพวกพทอสาสนิกชนในนานาประเทศ คือประเทศลังกา
 ประเทศพม่า ประเทศยี่ปุ่น แลประเทศไซบีเรีย ต่างแต่งทศเข้ามาทล
 ขอพระพุทธรูปพระศาตไปไว้บูชาในประเทศนั้น ๆ แต่ในทนจะกล่าวถึง
 เฉพาะทศพม่า เพราะเหตุที่เกี่ยวข้องแก่เรื่องหนังสือพิมพ์ในสมุทเล่มนี้
 แต่พวกเคี้ยว

ทศพม่าที่เข้ามารับพระพุทธรูปพระศาตคราวนั้น มาถึงกรุงเทพ ๑
 เมอวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ มีพระภิกษุ ๗ รูป คฤหัสถ์ ๖ นาย
 แลพระภิกษุพม่าที่มา ๗ รูปนั้น ไตรยสมมติมาเป็นสมณะทศ ๕ รูป คือ

พระสาครมหาเถร	รูป ๑
พระวินทเถร	รูป ๑
พระเกสรภิกษุ	รูป ๑
พระกमारภิกษุ	รูป ๑
พระนันทวังสภิกษุ	รูป ๑

เช่นแต่ผู้มากับสมณะทูต ๒ รูป คือพระจันทร์มฤกษุ รัฎษา
อังกฤมาเป็นล่ามรูป ๑ พระโสมมฤกษุ มาปฏิบัติพระมหาเถรรูป ๑ คฤหัสถ์
พม่าที่มาในคณะทูต ๖ นายนั้น คือ

- อุเชวรอง มียศเป็นผู้ช่วยข้าหลวงเมืองร่างกุ้ง ๑
- อุதாகขวย มียศเป็นนายอำเภอกติกมศักดิ์เมืองร่างกุ้ง ๑
- โพพซัน เลขานุการของคณะทูต ๑
- มองโลม อุยาสก ๑
- มองโกยา อุยาสก ๑
- จันโกยาปาน อุยาสก ๑

ได้โปรดฯ ให้รับทูตพม่าเป็นแขกเมือง แลเจดีย์ให้พระสงฆ์
พม่าพักอยู่ณวัดมหาธาตุ แล้วโปรดฯ ให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ทูลออกพระที่นั่งจักรมหาราชาสาท เมื่อวัน ๕ มกราคม พระราชทาน
ไตรแพร ย่ามโหมคเทศ แก่พระสงฆ์พม่าทั้ง ๗ รูป แต่พระเถร ๒ รูป
นั้นได้พระราชทานพักรองขังกด้วย ส่วนคฤหัสถ์ได้พระราชทานสิ่งของ
ทั่วกัน แลผู้ทูลมยศเป็นกรมการ ๒ นายนั้น ได้พระราชทานเหรียญ
ราชรุจิด้วย

ครั้นถึงวัน ๘ มกราคม เป็นวันกำหนดที่ทูตพม่ากับทูตลังกา
จะรับพระพุทธรูปพระศาสดาพร้อมกัน จึงโปรดฯ ให้จัดการพิธีทูลพระเศตพน
เชิญพระเจดีย์ทองบรรจุพระพุทธรูปพระศาสดา ส่วนที่จะพระราชทานนั้นไป
ประดิษฐานไว้ ในพระอุโบสถ ตั้งเครื่องสักการบูชา มีพระสงฆ์สยาม

ทุกนิกาย ก็ทั้งราชบัณฑิตและอาสาสมัครทั้งหลายไปประชุมเป็นอันมาก
เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นประธานในที่นั้น

ทุกทั้ง ๒ ประเทศ เชิญพระเจ้ายักษ์ทองคำประตบเพชรพลอยซึ่งสร้างมา
สำหรับรับพระธาตุไปตั้งในที่ประชุม ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ จึงประกาศกระแสพระบรมราชโองการในที่
ประชุม แล้วเชิญพระเจ้ายักษ์ทองคำในนั้นมีพระออบทรงพระพุทธรูประชาด ๓ องค์

มอบแก่ทูตลังกาสำหรับจะไต่ประคิษฐานไว้ณเมืองฉันทียองค์ ๑ เมือง
อนราชบุรีองค์ ๑ เมืองโคลัมโพองค์ ๑ ตามประสงค์ของชาวลังกา

ส่วนประเทศพม่าก็นักไต่รับพระเจ้ายักษ์ มีพระออบบรรจุพระธาตุพระราชทาน
เป็น ๒ องค์ ตามความประสงค์ของพวกพม่าด้วยกัน สำหรับจะไต่ไป

ประคิษฐานไว้ในประเทศพม่าภาคเหนือองค์ ๑ ไว้ในประเทศพม่าภาค
ใต้องค์ ๑ ขณะที่มอบพระพุทธรูประชาดแก่ทุกคนนั้น พระสงฆ์ประชุม

สวดไชยปริต ฝ่ายชาวประโคนก็ประโคนขพาทักขวยพร้อมกัน แล้ว
ทุกทั้ง ๒ ประเทศต่างก็รับพระพุทธรูประชาดไปยังที่พัก

ครั้นวันที่ ๓๐ มกราคม ไปรด ๑ ให้ทูตพม่าทั้งพระสงฆ์แลคฤหัสถ์
ขึ้นไปเฝ้าทูลลาที่พระราชวังบางปะอิน เสด็จออกทรงปฏิสนธิธุระแล้ว

ไปรด ๑ ให้นิมนต์พระสงฆ์พม่าเข้าไปณเพนที่พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
เสด็จลงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์พม่าฉันแล้วเจริญพระปริตถวาย

ไชยมงคลแลถวายอนุโมทนา แล้วจึงถวายพระพรลากลับไป

เมื่อสมณะทูตเข้ามาพักอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ครั้งนั้น ได้เสวยมาคมค้ำ
 เคยกบพระราชาคณะในพระเทศน์หลายรูป ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างได้ถาม
 สันทนาถนองเรื่องศาสนวงศ์แลความเป็นอยู่ของสงฆมณฑลทั้ง ๒ ประเทศ
 สมณะทูตพม่าจะโต้ตอบเรื่องราวที่มารู้ในพระเทศน์ไปอย่างไรบ้าง หา
 ปรากฏไม่ แต่พระราชาคณะในพระเทศน์บางรูปได้อุสาคะจากเรื่องราว
 ที่โต้ตอบจากสมณะทูตพม่าเรียบเรียงไว้ หนังสือนั้นขอพระสมุท ๑ ได้
 ฅยบมาจากพระธรรมวโรคมวัตตเขณูมยพิตรในพ.ศ. ๒๕๐๕ พิจารณา
 เห็นน่าอ่าน ฅวยมขอความอธิบายถึงลทธิธรรมนิยมสงฆมณฑลใน
 ประเทศพม่า ทั้งในสมัยเมื่อยังมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง แลในสมัย
 เมื่อประเทศตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ มีเรื่องราวน่ารู้อยู่หลายอย่าง
 กรรณการขอสมุท ๑ จึงได้พิมพ์ไว้ในจำพวกลทธิธรรมนิยมต่าง ๆ

คำให้การสมณะทูตพม่า

ว่าด้วยเรื่องศาสนวงศ์

๑ ไต่ถามถึงเรื่องพระพุทธรูปศาสนา ที่ไต่ชักนำเข้ามาประดิษฐาน
ในเมืองพม่า เมื่อศักราชเท่าไร ให้ชี้แจงตำนานสังเขปของพุทธ
ศาสนาในเมืองพม่า

สมณะทูตพม่าชี้แจงว่าพระโคตมพุทธเจ้า เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน
แล้ว ประมาณ ๓๕๖๓ ปี พุทธศาสนาจึงได้ประดิษฐานในเมืองพม่า
ศักราชวันเดือนไหนก็ยังไม่รู้ชัดเจนแน่ที่จะบอกได้ ตำนานพระพุทธรูป
ศาสนาคามที่จำไต่ถึงนั้น ว่าประมาณพระพุทธรูปกาลล่วงแล้ว ๒๓๕ ปี
ระหว่างเวลาพระเจ้าอโศกมหาราชในมัธยมประเทศ ได้กระทำสัง
คายนาครั้งที่ ๓ โดยพระอรหันต์มหาโมคคัลลิตตีสเถรเป็นประธาน ด้วย
มกษุทศิลมาก เมื่อทำสังคายนาแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราช
ประสงค์จะแผ่พระพุทธรูปศาสนา จึงส่งพระอรหันต์ไปประกาศพระพุทธรูป
ศาสนายังประเทศทั้ง ๘ อย่างเป็นมิกษณร พระอรหันต์หาพระองค์
รวมทั้งพระชินโสณเถร แลพระชินโอวารเถร ได้มายังสุวรรณภูมิ
คือเมืองเตล่ง ๒ เดือน ตั้งพระพุทธรูปศาสนาแล้ว ศาสนาจึงไต่ชัก

๑ เรื่องตำนานพระพุทธรูปศาสนา ที่สมณะทูตพม่าชี้แจงต่อไปนี้ เห็นได้ว่ากล่าว
ตามเนื้อความในศิลาจารึกถ้ำยาคีของพระเจ้ารามธิบดีปิฎกธร เท่าที่ทรงจำไว้ได้ จารึก
นั้นขอพระสมุดฯ ได้แปลแล้ว

๒ เมืองเตล่งหมายความว่าเมืองมอญ ในจารึกว่าเมืองสะเทิม ฤๅสุวรรณนคร
ในรามัญประเทศ TUDC 01/07/2564

นำเข้ามาในรามัญประเทศฤๅสุวรรณภูมิ ในระหว่างรัชกาลของพระเจ้า
 มาณพะพระเจ้าแผ่นดินสุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาจึงได้ประดิษฐาน
 รุ่งเรืองอยู่ในรามัญประเทศแต่บัดนั้นมา ต่อมาเมื่อพุทธศาสนกาลประมาณ
 ๑๓๒๖ ปี มีพระอรหันต์องค์หนึ่ง โดยนามว่าชินอรหันต์ได้เสด็จมาสู่เมือง
 ภูกาม ซึ่งเปนเมืองหลวงของพม่า พระเจ้าแผ่นดินพม่าในเวลานั้น
 ทรงพระนามว่า นรทามาเมงซอ (พระเจ้าอนรรฆมหาราช) พระชินอรหันต์
 ผู้มีอายุเมื่อก่อนจะไปถึงมหานครเมืองหลวงพม่า นั้น ไปอยู่ยังบ้านแห่ง
 หนึ่ง ไปพบนายพรานผู้หนึ่ง นายพรานผู้นั้นคิดว่าพระองค์นี้คง
 เปนอริยประพฤติกิธรรมอันประเสริฐ จึงได้พามาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินของ
 ตน พระเจ้านรทามาเมงซอ เมื่อได้เห็นพระชินอรหันต์นั้นเป็นผู้มีอายุ
 งามรบส่างให้เลือกอาศนะแลให้นั่งลง พระผู้มีอายุจึงได้นั่งลงทราษ
 บลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินทรงถ้อยว่าเป็นชนมีตำแหน่งอันสูงยิ่ง จึง
 เสด็จไปณที่ใกล้แล้ว จึงมีพระราชดำรัสถามพระอรหันต์องค์นั้นว่า
 เปนใครมาแต่ไหนแลมาด้วยกิจอันใด ได้ตรัสถามหลายปัญหา พระ
 ชินอรหันต์ผู้มีอายุได้ทูลตอบบรรดาพระราชปัญจาททรงถาม แล้วจึงถวาย
 พระพรด้วยเรื่องมีพระรัตนไตรย พุทธ ธัมม สังฆ ทรามัญประเทศ
 ฤๅสุวรรณภูมิ พระเจ้าแผ่นดินเมื่อได้ทรงทราบ ตามที่พระอรหันต์ผู้มี
 อายุได้ถวายพระพรแล้ว จึงแต่งทูตไปยังพระเจ้ามาณพะ ฤๅรามัญ
 ประเทศขอให้ส่งพระไตรปิฎกมาถวาย พระเจ้าแผ่นดินสุวรรณภูมิไม่
 ยอมให้ พระเจ้าแผ่นดินพม่าเมื่อทรงทราบความปฏิเสธดังนี้แล้ว จึงได้

๓ ได้ตามถง การเปลี่ยนแปลงในพระศาสนาในเมืองพม่าได้มีฤ
เป็นกันว่าพระสงฆ์ได้แบ่งนิกายต่างกันฤอย่างไร แลถอถอถอถอถอ
อย่างไร

สมณะทศตตอบว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงในพระพุทธศาสนาหลาย
ครั้ง มีตำนานโดยสังเขปของนิกายต่าง ๆ แลความถอในระหว่าง
นิกายที่ถอกันว่าประมาณ ๓๕๗ ปี ภายหลักรัชกาลของพระเจ้านรท
เมงชอในกรุงพม่า แลประมาณ ๓๗๐๗ ปี ภายหลัพระพุทธเจ้าเสด็จ
เข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า
ศิริสังหปติปรกมพาหุ ในลังกาทวีป^๑ ในระหว่างเวลานั้นมีพระสงฆ์
๕ รูป นามว่า สันทรคีวรต ตมวีนท อานันท แลราหล ได้มายัง
เมืองพม่าจากลังกาทวีป^๒ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าได้มาถึงเมืองพม่าแล้ว
มาอยู่ต่างหากจากพระสงฆ์ทั้งปวงผู้ที่ยวชอยู่ในเมืองพม่ามาแต่เดิม เหตุ
ฉนประชาชนชาวเมืองได้เรียกพระสงฆ์เหล่านี้ใหม่นั้นว่าปรคมะ แล
เรียกพระสงฆ์เดิมพวกอื่นเรียกว่า ปุริมะ เป็นเริ่มต้นที่จะเกิดเป็นนิกาย
ต่างกัน ครั้นภายหลัมาพระเจ้าแผ่นดินพม่าทรงพระนามว่า นรปติ
เชฏฐะ ทรงพระราชศรัทธาถวายช้างแก่พระสงฆ์พวก ปรคมะ องค์
ละเชือก พระอานนทเถร เมื่อเพื่อนสงฆ์ด้วยกันขอให้ปล่อยช้างเสีย

๑ เรื่องตำนานที่กล่าวตรงนี้ก็มิพิศดารอยู่ในจารึกถัลยาณี เล่าตามที่ได้

๒ ในจารึกถัลยาณีว่า พระ ๕ รูปนี้ไปบวชแปลงมาแต่ลังกาทวีป

หาพึ่งไม่ กลับส่งไปให้ญาติในลังกาทวิว่าทำได้ดังนี้ตามมงคลสูตร
 ครึ่งนั้นพวกเพื่อนสงฆ์อีก ๔ รูปเกิดรังเกียจ จึงให้พระอานนทเถรนั้น
 อยู่เสียต่างหากไม่ยอมร่วมสังฆกรรมด้วย จึงเกิดมีสองนิกายขึ้นใน
 ระหว่างพระสงฆ์ประเทศมณีกาย ภายหลังพระสงฆ์ในประเทศมณีกายองค์
 ทชชว่า คมวรินท ไต่ขอแก่อำมาตย์แลราชตระกูลในพระราชวังให้ทำ
 ขุณยแก่ศิษย์ของตน เพื่อนสงฆ์ด้วยกันเห็นผิดต่อธรรมวินัยก็ห้ามปราม
 แต่พระคมวรินทไม่เชื่อฟัง ด้วยเหตุนี้พระคมวรินทรูปนั้นจึงต้องแยกจาก
 คณะสงฆ์ไปตั้งพวกชนต่างหาก จึงได้เกิดมีเป็น ๓ นิกายในระหว่าง
 พระสงฆ์ ประเทศมณีกาย รวมเป็น ๔ นิกายทั้งเต็ม

ต่อมาถึงรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินพม่าทรงพระนาม มอองอองสย^๑
 นัยหนึ่งว่าอลองมินทายี ประมาณ ๕๗๔ ปี ภายหลังรัชกาลของพระเจ้า
 นรปติเชษฐ^๒ ฤาประมาณ ๒๒๗๒ ปี ภายหลังพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปริ
 นิพพาน พระสงฆ์ในประเทศพม่ามีเป็นสองนิกาย เรียกว่า โคนะ
 นิกาย ๓ แลโยนะ^๒ นิกาย ๑ ความที่ผิดกันในระหว่างสองนิกายนั้น
 คือแปลกกันในการครองไตรจีวร พระสงฆ์ โคนะนิกายเข้าในลแวกบ้าน
 ใช้รัศปคตแลไม่ต้องตามสุปฏิญฉินนสิกขาบท พระสงฆ์โยนะนิกายไม่
 ประพฤติเช่นนั้น แต่พระสังฆราชในเวลานั้นเป็นพระสงฆ์ในพวก โคนะ
 นิกาย พระสงฆ์ทั้งหลายในโคนะนิกายก็มีอำนาจมาก แลจำนวน

๑ ชื่อที่เรียกในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พระเจ้ามังสอง เป็นต้นราชวงศ์ที่สุด

๒ โยนะนิกาย น่าจะเป็นพวกไทยใหญ่

มากกว่าพระสงฆ์โยนิกาย ภายหลังมาเมื่อพระราชบุตรองค์เล็ก
 ของพระเจ้ามอองของสย ทรงพระนามว่าโยเทาพระยา^๑ นัยหนึ่งเรียกว่า
 มอกรวิน ได้สืบราชสมบัติแทนพระราชบิดา ทรงเลื่อมใสในพระสงฆ์
 โยนิกายรูปหนึ่ง ทรงตั้งเป็นสังฆราช แต่นั้นมาพระสงฆ์โยน
 นิกายก็มีอำนาจมาก แลมีจำนวนมากกว่าพระสงฆ์ในโตนิกาย
 ในเมืองพม่า ภายหลังมาบรรณานิกายต่าง ๆ ตกกล่าวขอมานันท์ก็สลาย
 สูญไป เกิดเป็นนิกายจุลคณฐิ^๒ แลมหาคณฐิมิชนในยคน^๒ ความที่
 ผิดกันในระหว่างสองนิกายนี้ คือจุลคณฐินิกายถือตามวินัยธรรมนั้น
 คงนิก^๒ แลกล่าวว่ามหาคณฐินิกายมิได้ถือตามวินัยโดยนนั้นคง

เรื่องนิกายสงฆ์ในเมืองพม่า พระรวินทเดรออธิบายการที่ได้เป็น
 ในชั้นหลัง เมื่อประเทศพม่ายังไม่ได้อยู่ในความปกครองของอังกฤษ
 นั้น ภิกษุมิอยู่ ๔ นิกาย ในเมืองพม่าเห็นชื่อ ๒ นิกาย เรียกว่าสุตมา
 นิกาย ๓ สวรรณวิรัตตินิกาย ๑ ในพม่าตอนใต้มี ๒ นิกาย เรียกว่ามหา
 คณนิกาย ๑ จุลคณนิกาย ๑ พระสงฆ์สุตมานิกาย มหาคณนิกาย ทั้ง
 ๒ นี้ เป็นภิกษุพม่าเป็นพน แลมีมาก สวรรณวิรัตตินิกาย จุลคณนิกาย
 ทั้ง ๒ นี้ ถือลทธิตามอย่างภิกษุสิงหฬเป็นครุมีน้อย ในสมัยเมื่อภิกษุ
 ในประเทศพม่าต่างนิกายเช่นนี้ สาสนวนงค์ในครั้งนั้นก็มิบริสุทธิ แล

๑ ที่เรียกในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ตะแคงปะดุงได้ครองประเทศพม่า
 ตรงกับรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
 ๒ ที่เรียกว่าจุลคณฐิกับมหาคณฐิในที่นี้ จะตรงกับจุลคณฐิแลมหาคณฐิที่กล่าวต่อ
 ไปข้างหน้านั้นเอง

ประกอบด้วยอภยาท เพราะฐานที่ตั้งแห่งวาทด้วยเรื่องธรรมวินัยมีมาก
 แลการทกล่าวดิเคยนซึ่งกันแลกัน ก่อเหตุให้เกิดวาทเนื่อง ๆ เมื่อ
 เจ้ามิ่งตอมิ่งไต่เป็นพระเจ้าแผ่นดินพม่า ทรงเห็นว่า ภิกษุสุวรรณวรรคิ
 นิกาย แลจุลคณิกายทั้ง ๒ นี้ มากไปด้วยความริศยา แลยกคน
 ดิเคยนผู้อื่นเป็นของน่า จึงไต่ทรงแยกจากภิกษุ ๒ นิกายนั้น มีให้
 ตั้งเป็นหมู่เป็นคณะอยู่ไต่ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุ ๒ นิกายนั้นก็น้อยไป ๆ
 ทที่เหลืออยู่ข้างก็มาตั้งอยู่ในโอวาทของสุตมานิกาย แลมหาคณิกาย
 ทั้งสิ้น เมื่อภิกษุ ๒ นิกายมีลทธิแลความปฏิบัติเหมือนกันเช่น
 สาสนวงศ์ในพม่าก็เรียกร้อยยววิสุทธิคตลอดมา จนเห็นว่าไม่ควรจะแยก
 เป็น ๒ นิกาย ควรจะรวมเป็นนิกายเดียวกัน เพราะไม่แตกต่างกัน
 โดยลทธิแลความปฏิบัติ จึงไต่เรียกว่าสุตมานิกาย แต่อย่างเดียวเท่านั้น

ว่าด้วยความเปลือยของสงฆมณฑล

๔ ไต่ตามตงวัดแลการบำรุงพระสงฆ์ ไต่ความว่า บางวัดมี
 เสนาคณะสงฆ์บริบูรณ์ บางวัดมีเสนาคณะที่พระสงฆ์น้อย ที่ไม่มี
 เสนาก็มี ในระหว่างเวลาซึ่งมีพระเจ้าแผ่นดินพม่า นั้น พระเจ้าแผ่นดิน
 ไต่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ทั้งปวงอยู่เป็นนิจ ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินพม่า
 ถูกเนรเทศเสียจากราชสมบัติแล้ว ไต่ถ้าไต่รบแต่ท่ายกเป็นผู้อุปถัมภ์
 พระสงฆ์ทั้งหลายวัดนั้นท่ายกก็เป็นผู้ดูแลด้วย เกยวนอาหารบิณฑบาต
 ก็ชดสนลงมาก ไม่เหมือนเมื่อครั้งมีพระเจ้าแผ่นดิน พระสงฆ์ทาง

เมืองพม่าฝ่ายเหนือจึงพากันมาอยู่ทางเมืองพม่าตอนใต้ โดยมาก พระ
 สงมทย์อยู่เมืองมณฑล ที่เขื่อนวัดเล็กมีพระสงฆ์น้อย ก็ถอนพระ
 ให้มารวมอยู่เสียทั่วทุกใหญ่ ๆ วัดที่พระรัตนทอยู่ที่เมืองมณฑล มีจำนวน
 พระสงฆ์เกือบ ๑๐๐๐ รูป ตั้งอยู่เยี่ยดยกกัน ด้วยเหตุนี้พระรัตน
 เสรแดพระโสภณิกษ จึงได้ยกมาอยู่เสียที่เมืองว่างกึ่ง ด้วยทายก
 ในประเทศพม่าตอนใต้ซึ่งมีความเลื่อมใสแข็งแรงอยู่ อาหารบิณฑบาต
 ก็ค่อยบริบูรณ์

ว่าด้วยราชนภาพของพระเจ้าแผ่นดิน

ที่เกี่ยวแก่สงฆมณฑล

๕ ได้ถามว่า เมื่อเวลาเมืองพม่ามีพระเจ้าแผ่นดิน มิ่งทอมิ่ง
 ฤๅที่ขอก็คือ ฐานะภาพพระเจ้าแผ่นดินมีแก่ศาสนาเพียงใด ได้ความว่า
 พระเจ้าแผ่นดินนอกจากตั้งสังฆราชแล้ว ไม่มีกรรมสิทธิ์แลอำนาจ
 เหนือพระสงฆ์ ฤๅที่เกี่ยวแก่การในศาสนา แต่พระเจ้าแผ่นดิน
 อาจะทรงหารอกับสังฆราช แล้วกระทำการที่ว่าตกลงไปในใต้ คือสัก
 พระผู้กระทำผิดต่อพระธรรมวินัย แลเนรเทศเสียจากพระราชอาณาเขต
 ถอดฎาเลื่อนพระภิกษุที่มีสมณะศักดิ์ไปตามความผิดแลความชอบ

๖ ได้ถามถึงการตั้งสมณะศักดิ์ มีลำดับชั้นที่พระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงตั้งฎาไม่ ได้ความว่ามี การตั้งสมณะศักดิ์ โดยรับอภัยบัตรเป็น

ตั้งพระเจ้าแผ่นดิน มีอำนาจเหนือพศกนิกรทั่วไปอันนี้ ถ้านั้นครใน
คำข่าฟ้าไซ่ชอแล้ว ค้อตำแหน่งว่าธรรมเสนาบดีราชาธิราชครู จารก
ลงในอัยยัตร์แลตราเหล็กด้วย

๘ ได้ถามว่ากายโง่ กายตอถนั้นอย่างไร มีจำนวนเท่าไร
ทำการสิ่งไร ได้ความว่ากายโง่ถนั้นเป็นผู้คแลหม่วัก แลกายตอถ
นั้นเป็นผู้ช่วยกายโง่ถ มีจำนวนมาก แลเป็นผู้คแลการวักแลพระท
ชชอยู่^๒ในหมวคหม่วักของตน แต่จะทำการสิ่งไรไม่ไค้นอกจากคำสั่ง
กายชกแลสาสนนัย

๑๐ ถามว่าทแผ่นดินของวักทั้งหลายจัดการอย่างไร เว้นจาก
ภษาอากาศไร ได้ความว่าประกาศที่เรียกว่าวกรวมทคินชงไซ่ทวัก
นั้น ยกจากภษาอากาศทุกชนิก

ว่าด้วยการบวชเรียนในประเทศพม่า

๑๑ ได้ถามว่าจำนวนวักแลพระสงฆ์ในเมือชพม่า มีประมาณ
สักเท่าไร การประชุมไค้น้อยอย่างไร ไค้เป็นประธาน ได้ความว่า
พระสงฆ์สามเษรทงเมือชพม่าเท้นอแลไค้ประมาณสามลิกข์ คือสาม
แสน แลวักประมาณลิกข์เจ็ดหมื่น^๑ การประชุมอุปสมบทกรรมนั้นคิงน
ผู้หนึ่งผู้ ไค้ปรารถนาจะบวชตนเองแล้ว ก็ไค้ยังที่สมี^๒มีพระสงฆ์ไม่^๓น้อย
กว่าห้ารูปขึ้นไป มีไค้รบাত্রพรสมคด้วยบริกขาร เมือไค้ถึงในที่สมีแล้ว

๑ จำนวนพระสงฆ์แลวักดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นแต่คาดคเน ผู้บอกเห็นจะไม่
รู้จำนวนที่คื่อว

พระสงฆ์ถามขณิกตามข้อกำหนดในขัณฑ์ชาชนันท์ ถ้าผู้ที่จะบวชนั้น
 พ้นจากอันตรายภิกขกรรมที่กำหนดไว้ในขัณฑ์ชาชนันท์แล้ว ก็จักว่าเป็นผู้
 สมควรที่จะอุปสมบทได้ โดยสวคกรรมวาจาด้วยพระภิกษุรูปหนึ่ง ฤา
 มากกว่า แล้วบวชตามทอธบายก็คล้ายอย่างมหานิกายบวชนั่นเอง
 ไม่จำต้องกล่าวให้พิศดาร แต่อุปสมบทเป็นภิกษุมีน้อย เพราะ
 ประเพณีพม่าบวชแล้วไม่มีใครจะสึก ถ้าสึกมักถูกตีเตียนชาวบ้านไม่
 นับถือ จึงบวชเป็นแต่สามเณรโดยมาก แต่เคี้ยวนมแม่ที่บวชเป็น
 สามเณรก็น้อยลง ไม่มากเหมือนแต่ก่อน เพราะเด็กหันเข้าโรงเรียน ๆ
 ภาษาอังกฤษโดยมาก ก็ยเห็นว่เรียนภาษาบาฬีไม่ได้ผลประโยชน์
 เหมือนแต่ก่อน คนที่เล่าเรียนภาษาบาฬีอยู่เคี้ยวนมแม่เป็นทรภพระศาสนา
 เท่านั้น ถึงดงนั้นชาวพม่าก็ยังมันอยู่ในพระพุทธศาสนา ที่จะเขารท
 ศาสนาอื่นนั้นไม่มีใครมี มีแต่พวกเงี้ยวพวกกะเหรี่ยงที่ไม่มีใครจะรู้คำสอน
 ในพระพุทธศาสนา การสังฆกรรมผูกพัทธเสมาธิโบสถกรรมเป็นต้น
 ก็ละม้ายคล้ายกันกับแบบคณะมหานิกายที่กระทำอยู่ทุกวันนี้ แต่ในเรื่อง
 สังฆกรรมคู้ชำนาญมากกว่าสงฆ์อื่น ขรรคาพระที่เขามาคราวนสอขถาม
 วิธธบายได้ทุกรูป แต่การปฏิบัติเป็นปานกลางไม่สู้จะเคร่งนัก

ได้ถามว่าพระสงฆ์ในเมืองพม่า เป็นผู้รักรวมวินัยตลอดทั่วไไป
 ฤาเป็นแต่บางหมู่บางพวก สมณะทอธบายว่า ถ้าพระสงฆ์อยู่ภายใน
 ในเมืองฤาที่ไกลเคียงเมือง ก็เป็นผู้ศึกษาพระธรรมวินัยมาก ถ้า
 เป็นพระอยู่ในประเทศบ้านนอกแล้ว จะหาผู้ที่รักรวมวินัยไม่มีใครจะมี

อนึ่งเรื่องสีมานัน

เมื่อครั้งมีพระเจ้าแผ่นดิน ๗ พระราชทาน

วิสุงคาม พระสงฆ์อนแลนเป็นพุทธสมา ครั้นเมื่อพม่าเป็นของ

อังกฤษแล้ว การผูกพุทธสมาธิบาลอังกฤษก็ให้อนุญาตทวิสุงคาม

แต่พระสงฆ์บางพวกจึงเถียงว่า การให้วิสุงคามสีมานันต้องควรพระ

เจ้าแผ่นดินอังกฤษพระราชทานจึงจะชอบ เพราะเป็นเจ้าของแผ่นดินพม่า

ที่รัฐบาลอังกฤษในอินเดีย ถ้าเสียเขตแดนคเณอเมืองพม่าจะให้

อนุญาตนั้นไม่ควร เป็นการถ่มเถียงเรียดร้างมาช้านาน ภายหลังก็ตก

ลงยอมรับว่ารัฐบาลให้ได้ แลเคยวนได้มีไว้ในกฎหมายที่ขึ้นสำหรับ

พุทธสมาธิบาลอังกฤษจะให้แลยกเว้นจากภาษอากรด้วย แลว่าวิสุงคาม

สีมานันถือเป็นสำคัญนัก เมื่อครั้งยังมีพระเจ้าแผ่นดินอยู่เป็นสิทธิ์ขาด

แก่สงฆ์ที่เคย ทศกัณฐ์กระทำผิดเข้ามาในทวิสุงคามแล้วจะจับมาก็ไม่ได้

แล้วได้เคยมีควออย่างมาด้วย การที่พระสงฆ์เถียงเรื่องวิสุงคาม

ทวาต้องให้พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษพระราชทานนั้น เป็นควอไม่รู้ลักษณะ

การปกครองของอังกฤษ เพราะไวสรอยเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินแล

มีทปฤกษา อาจทำการในหน้าที่เจ้าแผ่นดินได้หมด

การประชุมสงฆ์สมาคมนั้นในเวลานั้นไม่มี แต่เมื่อเวลาที่มพระเจ้า

แผ่นดินเป็นสาสนุปลัทธิอยู่นั้น การประชุมใหญ่ที่สุดในสุตมาสภามีบ่อย ๆ

พระสงฆ์เป็นใหญ่ในสุตมาสภ่าเป็นประธาน แลพระเจ้าแผ่นดินทรง

อุปถัมภ์ในการนั้น

ว่าด้วยชำระอธิกรณ์

๓๒ ได้ถามว่าพระสงฆ์ทำผิดในปาราชิก ฤๅโทษอื่น ๆ ได้รับโทษในทางอาชฎาจักรประการใด แลชำระที่ศาลวินัยคคฤๅไม่

ได้ความว่าภิกษุที่เป็นปาราชิกต้องรับโทษต่างกัน ถ้าเป็นโทษในเมถุนปาราชิก ฤๅอุตริมนุสสธัมมปาราชิก พระสงฆ์ผู้เป็นใหญ่ได้ทำโทษผู้ที่ทำผิด คือไล่เสียจากหมู่จากคณะ แต่ห้ามมิโทษแผ่นดินไม่ ถ้าเป็นโทษในอทินนาทานปาราชิก แลมนุสสวิคคหปาราชิกต้องส่งไปยังศาลวินัยคคฤๅ ให้พิจารณาตัดสินลงโทษตามเหตุการณ์ที่ศาลเห็นสมควรจะลงโทษ เพราะมีอาญาหลวงด้วย ๑

ว่าด้วยการบำรุงของรัฐบาล

๓๓ ได้ถามถึงพนักงานสำหรับเกี่ยวแก่พุทธศาสนิกบริษัท แลรัฐบาลอังกฤษในเวลานี้ มีเจ้าหน้าที่ฤๅไม่ แลรัฐบาลอังกฤษได้เกี่ยวข้องเกี่ยวแก่ศาสนาแลบำรุงพระสงฆ์ระการใดบ้าง

ได้ความว่าไม่มีพนักงานในระหว่างรัฐบาลอังกฤษ กับพุทธศาสนิกบริษัทในเวลานี้ แลการที่รัฐบาลอังกฤษจะเกี่ยวข้อง ฤๅบำรุงพระสงฆ์ไม่มี

๑ ความที่กล่าวด้วยเรื่องตัดสินโทษปาราชิก สงไสยว่าจะว่าตามแบบแผนเมื่อเมืองเป็นของอังกฤษแล้ว

๓๕ ไต่ถามถึงการเล่าเรียนศึกษาในเมืองพม่า
แผ่นดินแลเคยวนจกการผิดกันอย่างไร

ไต่ความว่า กรุงม้พระเจ้าแผ่นดิน การเล่าเรียนศึกษาในเมือง
พม่า ก็เรียนภาษาพม่าแลภาษาข่าพิตามวัด ชาวบ้านมีบุตรเอาไป
ฝากวัดเป็นลูกศิษย์พระคล้ายในกรุงเทพ ฯ แต่เมื่ออังกฤษไต่ปกครอง
เมืองพม่าตอนใต้ไต่ตั้งกรมศึกษาจกการเล่าเรียน มีโรงเรียนเป็นของ
รัฐบาลจกข้าง ของนคราภิบาลจกข้าง โรงเรียนไปรเวตรัฐบาลบำรุง
ให้เงินข่างให้ของข่าง ให้รางวัลแก่หัวหน้ากษนนักเรียน ที่สอบไล่ไต่
ตามหลักสูตรข่าง ที่เป็นโรงเรียนไปรเวตรัฐบาลไม่ไต่อุดหนุนก็มี
โรงเรียนตามวัดก็มี โรงเรียนไต่ที่รัฐบาลอุดหนุน รัฐบาลตรวจการ
เล่าเรียนทุกแห่ง แลแบ่งเขตจกการเล่าเรียนเป็นมณฑล มี ๓ มณฑล
มีสารวัดแลรองสารวัดสำหรับการตรวจสอบไล่ แลมหาวิทยาลัยที่เมือง
วางกน สอนวิชาชั้นสูงสำหรับเข้าสอบไล่ในมหาวิทยาลัยเมืองกาลกัตตา
เพื่อจะได้จกกร แลมี โรงเรียนพอกมีคเช่นนาริทธิอังกฤษแลอเมริกัน
แลคาโรลิกฝรั่งเคส แลโรงเรียนนางชกมี ถ้าจะตองการทราบละเอียด
ข่างว่าจะส่งแบบแผนแลข้อข้งคยการศึกษาเล่าเรียนในเมืองพม่า ทรัฐบาล
อังกฤษไต่จกการมาให้ทราบโดยละเอียด แลที่เมืองมันคเลพม่าตอน
เหนือเคยวน การศึกษาจกธรรมเนียมคล้ายกยเมืองวางกนในพม่า
ตอนใต้ นอกจากกรมศึกษาธิการไต่จกการเล่าเรียนของรัฐบาล
ยังมีที่ประชมรับจกการเล่าเรียน แลสอบไล่ความรู้ตามหัวเมืองด้วย
มีคเทศไปปคนอังกฤษเป็นพนักงานใหญ่ในการศึกษา

ถ้า สามเณร
เด็ก

อายุ ๑๗
๑๘
๑๙

บ ๕' สอขไล่ด้วย

มลกัจจายน
อภิธัมมัตถสังคห
มติกกา
ธาคกถา
ทสยมก
ขุฎฐาน
อภิธานียปทขิกกา
วตโตททย
สุโพธาลังการ

นักเรียนต้องว่าบาฬีด้วยปากทั้งนั้น เมื่อสอขไล่บาฬีไม่คลาดเคลื่อนแล้ว
ท่านผู้สอขไล่ข้อนถามให้อธิบายเป็นภาษาพม่าอีก ถ้าสอขไล่ได้บาฬี
แลอธิบายได้แล้ว ก็เข้าในชั้นเป็นชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี พระเจ้า
แผ่นดินยกพระราชทานบำเหน็จต่าง ๆ กัน นักเรียนสอขไล่ชั้นเอก
โปรดให้เว้นการเก็บภาษีอากรในบรรดาญาติของผู้ที่สอขไล่ได้ทั้งหมด
เพื่อออกหนุนการเรียนพระปริยัติธรรม เพราะผู้ที่สอขไล่ได้ชั้นเอกนั้นน้อย
ยหนังกโตเพียงคนหนึ่งสองคน ด้วยต้องการทั้งความจำความรู้แล
เสียงด้วย จึงให้เป็นประโยชน์พิเศษอันใหญ่ยิ่ง ผู้สอขไล่ได้ใน
ชั้นโทนั้น โปรดให้เว้นภาษีอากรแก่ญาติแต่ ๗ หลังคาเรือน เพื่อ
ที่จะออกหนุนผู้ที่จะเข้าเรียนสอขไล่ได้นั้น แต่ชั้นตรีนั้น เจ้านายในราช
ตระกูลอุปถัมภ์ตามแต่จะให้ ถ้าผู้ที่สอขไล่ได้เป็นคฤหัสถ์⁵⁶⁴ พระเจ้า

แผ่นดินพระทานไตรแลบริกขารให้อุปสมบทเป็นสามเณรหลวง แต่ใน
ขงขณนการสอบไล่มีขอยขงคขงกรมคคษาธิการในรัฐยาตอังกฤษ
เข้าสอบไล่เขาได้ทงพระสงฆ์สามเณรแลคฤหัสถ์ให้รางวัลดังต่อไปนี้

รางวัลที่ ๑	๑๕๐	รูเปีย
๒	๓๐๐	๒
๓	๗๕	๓
๔	๕๐	๔

แต่ให้ประกาศนียบัตรด้วย แต่การทรรัฐยาตอังกฤษจกการสอบ
ไล่ชั้นที่ ๒ ข้เท่านั้น การสอบไล่ยังไม่เรียขรขยค้ได้เหมือนแต่ก่อน

ว่าด้วยการพระราชพิธีที่เกี่ยวแก่สงฆ์ในประเทศพม่า

๑๖ ได้ถามว่าเมื่อพระพุทธศาสนาอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดิน
ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศหนแก่พระสงฆ์ประการใดบ้าง
แลมีการพิธีตามพระพุทธศาสนาประจำเดือนในพระราชวังตั้งแต่เดือนจิตร
มาศ ถึงเดือนผดุงมาศนั้นประการใดบ้าง

ได้ความว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ โดยพระราชทาน
เข้าสารภย์โงเฟ คือปลาเค็มปลาแห้งปลาอย่างแลน้ำมันทุกเดือน พระ
สงฆ์ขางองคททรวงสมณคคค ก็ได้เพิ่มเติมจากของพระราชทานทุกถ้าว
มาแล้ว เป็นเงิน ๓๐ รูเปียข้าง ๕๕ รูเปียข้าง ๒๐ รูเปียข้าง โดย
กำกับตามสมควรจะได้

พิธีประจำเดือนในทางพระพุทธศาสนานั้น ในเดือนจิตรมาศ
 พระเจ้าแผ่นดินได้เคยโปรดให้นิมนต์บรรดาพระสงฆ์ที่มีฐานันดรเข้าไปใน
 พระราชวัง พระราชทานเข้าแลปลาเค็ม ฯลฯ แก่พระสงฆ์ ใน
 เดือนวิสาขมาศ พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ทรงทำพิธีวิสาขบูชา แต่หม่อม
 ราชกุมารีได้กระทำพิธีวิสาขบูชาทุกปี มีจุดโคมไฟแลฟังธรรมเทศนาเป็น
 ต้น ในเดือนเชษฐมาศนั้น มีการสอยไล่พระปริยัติธรรมเป็นการ
 หลวงถึงกล่าวมาแล้ว ในเดือนอาสาฬหมาสปริมพรรษานั้น พระเจ้า
 แผ่นดินทรงบำเพ็ญพระกุศล ถวายตอกไม้ธูปเทียนแก่พระสงฆ์ซึ่งอยู่
 จำพรรษาในพระอารามหลวงทั่วไป เดือนสавนมาศไม่มีการบำเพ็ญ
 พระราชกุศล ในเดือนไปฏฐูปถมาศมีการกวนมธุปายาสในพระราชวัง
 แต่ไม่มีพระเจ้าไป เช่นแต่เมื่อกวนแล้วนำไปถวายพระทั่วไป แลหม่อม
 ราชกุมารีทำบุญเช่นนี้ ทั้งตักบาตรด้วยในเดือนอัสสัมชมาศเวลาออกพรรษา
 พระเจ้าแผ่นดินได้บำเพ็ญพระราชกุศลนิมนต์พระสงฆ์สมณศักดิ์ แล
 ภิกษุอรหันต์ชั้นขัณฑ์พร้อมรูปเข้าไปรับอาหารบิณฑบาตที่ในพระราชวัง ทรง
 บาตรแลทรงประเคนเลี้ยงพระด้วย ครั้นพระสงฆ์กระทำกตกิจเสร็จแล้ว
 ถวายอนุโมทนาสวตริตนสูตร เมตตสูตรเท่านั้น

ได้ถามว่าพระสงฆ์อนุโมทนาแล้ว ถวายอดิเรกด้วยฤาไม่ ว่าไม่มี
 แต่มีวิธีเมื่อสวตริตนโมทนาจะเจบออกพระนามมหाराชา ถึงอนุโมทนา
 ทอน เช่นทวงพระราชวงศ์ ถวายบ้านเข้ามาตย์ก็ออกนามเหมือนกัน
 เพราะให้เฉพาะตัว ถวายไม่เช่นนั้น ก็ไม่เป็นการอนุโมทนาเฉพาะ ใน

เดือนกตติกมาศ มีกฐินหลวง แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้เสด็จไปทอด
พระกฐินตามวัดเลย เป็นแต่มีพระราชดำรัสให้อำมาตย์นำไตรจีวรแล
เครื่องบริกษารครบตามจำนวนพระอารามหลวง ไปยังศาลาที่ประชุมสวดมา
สกา แล้วอำมาตย์ผู้รับสั่งก็มีหมายไปยังเจ้าอาวาสซึ่งอยู่ในพระอาราม
หลวงทุก ๆ พระอาราม ให้มารับไตรจีวรแลเครื่องบริกษาไป พระ
เถรสมณศักดิ์ เจ้าอาวาสก็ให้สามเณรแลศิษย์ไปขนไตรจีวรแลเครื่อง
บริกษาสำหรับวัดของตนไปยังอารามแล้ว อำมาตย์จึงสั่งให้ราชบุรุษ
ตามไป ถวายกฐินเป็นภาษาथाว่า อิมม กฐินทูลุส สงฆสูลุส เทม
ในท่ามกลางสงฆอารามละคน ๆ ทุก ๆ พระอารามตามจำนวนวัดหลวง
แต่ราษฎรกระทำไม่เหมือนของหลวง คือต้องนำไตรจีวรแลเครื่องบริกษา
ไปทอดกฐินตามอารามคล้ายอย่างที่ทำในกรุงสยามทุกวันนี้ ในเดือน
มิกสิรมาศ แลเดือนปัสสมมาศ เดือนมาฆมาศ ผคณมาศ ๔ เดือน
ถามไม่ได้ความว่า ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอย่างไรบ้าง ได้ความ
แต่ว่าทรงบำเพ็ญเป็นครั้งเป็นคราว แลในฤดูหนาวนั้น ราษฎรมีการ
ประชุมก่อพระเจดีย์ทราย แต่ก็ไม่ก่อทวด มีกฐินทอดตามเห็นสมควร
แล้วนิตถนประชุมก่อ แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้เกี่ยวของด้วย

๓๗ ไทถามถึงการปลงศพนั้น ทำการมีวิธีอย่างไรบ้าง พระสงฆ์
เกี่ยวของด้วยฤาไม่

ได้ความว่า ถ้าสังฆราชถึงมรณภาพลง พระเจ้าแผ่นดินโปรด
ให้ปลุกเมรุทำฌาปนกิจ มีเทศนาแลยังสกุสถวายเครื่องไทยธรรมแก่

ภิกษุสงฆ์ แลพระสงฆ์คฤหัสถ์ราษฎรเป็นอันมากก็ไปมาประชุมกันทำบุญ
ในการปลงศพสังฆราชเป็นการใหญ่ แต่พระสงฆ์อนมรณภาพเมื่อทำ
การฌาปนกิจมิคอกไม้เพลิง พระสงฆ์คฤหัสถ์ชาวบ้านประชุมกันปลงศพ
มีการจุกหลกหนุคังพระพม่าทำกันอยู่ในกรุงนี้

แต่ส่วนพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตนั้น ไม่มีการถวายเพลิง พระราช
วงศ์แลอำมาตย์จกพระศพลงในหีบ แล้วก่อปราสาทด้วยอิฐปูนเซอิญ
พระศพบรรจุไว้ ในนั้น ถ้าเป็นพระอรรคมเหษีที่ ๑ ที่ ๒ พระเจ้าแผ่นดิน
ก็โปรดให้ทำปราสาท แลฝังอย่างเดียวกัน แต่ชั้นพระราชบุตร
แลพระราชธิดาสันพระชนมายุลงไม้ไผ่ฝัง พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ทำ
เมรุพระราชทานเพลิงตลอดลงมาลงอำมาตย์กเผาทางนั้น แต่ศพราษฎร
นั้นเผาไถ่ยมมาก แต่ที่ฝังก็มี

การไต่ถามไต่ความเพียงนี้ เพราะเวลาที่ถามมันน้อย ไต่แต่
เวลากลางคืน ด้วยเวลากลางวันมกๆ แลมีผู้มาเยี่ยมเยียนเสีย

หมดฉบับเพียงนี้